

LUKA ŠEŠO

Odsjek za etnologiju HAZU, Zagreb

“JA O TOME ZNAM, ALI NE ŽELIM PRIČATI”: TRADICIJSKA VJEROVANJA U NADNARAVNA BIĆA U UNUTRAŠNJOSTI DALMACIJE

Autor se u tekstu usredotočuje na vlastiti terenski materijal prikupljen tijekom nedavnih istraživanja tradicijskih vjerovanja u nadnaravna bića u unutrašnjosti Dalmacije. Pokušava pronaći pravilnosti koje su oblikovale izjave o vjerovanjima u nadnaravna bića te ih traži u političkim, etničkim i regionalnim datostima koje su utjecale na njegove sugovornike. Takve uzročno-posljedične veze između sugovornika i njegove društveno-političke okoline objašnjava vlastitom peteročlanom podjelom u kojoj ne klasificira vjerovanja ili nadnaravna bića, već sugovornike i njihove izjave o vjerovanju.

Ključne riječi: nadnaravna bića, unutrašnjost Dalmacije, sugovornici, društveno-politički kontekst

Tijekom terenskih istraživanja u unutrašnjosti Dalmacije¹ razgovarao sam s relativno velikim brojem sugovornika koji i danas slikovito govore o postojanju vukodlaka, vještica, mōra, vila i drugih bića iz tradicijskih vjerovanja. Od najstarijih mještana pa do pripadnika adolescentske dobi svaka je osoba s kojom sam razgovarao nešto čula o pričama, pjesmama ili “zbiljskim” slučajevima u kojima su se spominjala nadnaravna bića. Ako tim izjavama dodamo i neke internetske stranice na kojima mladi iz okolice Šestanovca raspravljaju o postojanju vukodlaka i obavještavaju svoje vršnjake o čuvanju glogova kolca za njihovo ubijanje u mjesnoj crkvi (Vukodlak – Let na Drugi Svijet 2006), onda možemo govoriti o velikoj rasprostranjenosti poznavanja te teme među stanovništvom ispitane regije. Međutim, kako je bilo pretpostaviti, za istraživanja je bilo razvidno da u sugovornika postoji velik raspon ponajprije u volji i motivaciji za suradnju. Uočene su i velike razlike u stupnju poznavanja teme, vlastita stava i odnosa prema vje-

¹ Moja periodična terenska istraživanja od 2003. do 2009. godine sastojala su se uglavnom od odlaska u sela i manja mjesta Bukovice, Ravnih kotara i Kninske krajine na sjeveru, Sinjske krajine, Dalmatinske zagore i Poljica u središnjem dijelu te Imotske krajine i područja od Vrgorca do Metkovića na južnom dijelu. Intervju je proveden s 41 sugovornikom.

rovanjima u nadnaravna bića. U nekim dijelovima ispitanog područja neka od nadnaravnih bića uopće nisu bila poznata. U drugome su kraju sugovornici jako dobro poznavali vile i vještice, dok su o vukodlacima znali manje.

Međutim, detaljnijim sagledavanjem i istraživanjem konteksta svih izjava razvidno je da svaka od razlika proizlazi iz određenih pravilnosti. Već su na samom početku terenskog rada bile očite pravilnosti koje su oblikovale izjave sugovornika, pri čemu mislim na konkretne povijesne, društvene, političke, gospodarske pa i geografske okolnosti koje se mogu nazrijeti u svim izjavama. Osobno smatram da su utjecale na svakog sugovornika, prvotno kao pripadnika proučavane zajednice, ali i kao individue te se njegove stečene vlastite i/ili zajedničke vrijednosti naziru i u izjavama o nadnaravnim bićima. Drugim riječima, smatram da iz izjava o nadnaravnim bićima na suvremenom terenu u unutrašnjosti Dalmacije možemo pratiti i razumjeti okolnosti koje su utjecale na život pojedinca i njegove zajednice. Već samim načinom i okolnostima u kojima je došlo do izjava o nadnaravnim bićima kao i sugovornikovim odnosom prema istraživanoj temi možemo razabrati koji su od spomenutih čimbenika i kako utjecali na sugovornika i njegovu zajednicu. Takvi prvotni dojmovi naveli su me da pokušam grupirati nekoliko osnovnih skupina u kojima se mogu nazrijeti pravilnosti, promatrajući način izjave i odnos sugovornika prema temi.

Malo je koje područje etnoloških i antropoloških terenskih istraživanja toliko delikatno i otvara toliko pitanja i dilema kao tema vjerovanja u sve što dodiruje nadnaravno. U današnjim terenskim istraživanjima, kako spominje Willem de Blecôurt, za razliku od povijesnih (mikrohistorijskih) istraživanja tog problema, istraživač mora uroniti u sam diskurs nadnaravnog. Kada se današnji istraživač nađe na terenu, nemoguće je da ne postane dio nadnaravnog opusa, nemoguće je da ne izabere stranu (Blécourt 1999:154). Pored toga, u istraživanju nadnaravnih bića zadiremo u poprilično intiman svjetonazor nositelja tih vrijednosti. Takav intimni, zatvoreni sustav, dakako, zahtijeva i određene sposobnosti, predznanja ili posebne tehnike kojima bi se uspio “otključati” korpus vjerovanja u nadnaravno.

Antropolozi uglavnom smatraju da su vjerovanja uvjetovani suodnosi među stvarima prema kojima su se oni koji vjeruju na određeni način obvezali iz praktičnih ili emocionalnih razloga (Goodenough 1990:597). Takvo poimanje vjerovanja najčešće se sastojе od dvaju elemenata: “pretpostavljivosti” (mentalnog stanja ili uvjerenja u kojem se određena doktrina ili pretpostavka koja se odnosi na nečiji pogled na svijet potvrđuje kao istinita u odnosu na lažnu) i postavke da je takav uvjetovan odnos prema tradiciji interioriziran zbog toga što proizlazi iz mentalnih stanja (Tooker 1992:808).

Upravo zbog interiornosti i mentalnih stanja koja su pretpostavljena u vjerovanjima, u ovom mi istraživanju nije bila svrha prikupljati što veći broj podataka i izjava o izgledu i djelovanju nadnaravnih bića, nego pokušati shvatiti ljude koji su nositelji tih tradicija i kako društveni kontekst oblikuje njihove izjave o vjero-

vanju. Stoga su pripreme za terenski rad trajale nekoliko godina, a terenski sam istraživao periodično od 2003. do 2009. godine. Budući da sam se problemom nadnaravnih bića bavio i u svojim ranijim radovima (2002/2003, 2007, 2008), stanje koje me čekalo na terenu nije sadržajno predstavljalo ništa novo. Novost je bila kako se suočiti i ući među osobe koje bi danas trebale govoriti o tradicijskim vjerovanjima u nadnaravna bića. Međutim, u brojnim intervjuima presudnim se pokazao podatak da je jedan moj djed rođen u Siveriću pokraj Drniša, a drugi u Lukaru pokraj Oklaja. Takvi rodbinski korijeni, koji sežu u ispitivano područje, bili su jako važni većini sugovornika koji su se nakon uvida u moje obiteljsko stablo opustili, prihvaćajući me više nego da sam ostao samo “nepoznati istraživač iz Zagreba”. Uz to, važan je bio i podatak da sam Hrvat, katolik, čime sam se svrstao u istu etnokonfesionalnu skupinu kao većina sugovornika. To je, dakako, mnogo značilo u istraživanju nadnaravnog jer u mnogim je intervjuima bilo evidentno da su neki sugovornici u svojevrsnoj nelagodi pričali o, primjerice, vukodlacima i vješticama dok nisu saznali (ispitali) da sam i sâm pripadnik iste religijske i nacionalne skupine te se zanimam za nadnaravno.

Za ovo sam istraživanje preradio već sastavljenu upitnicu za Etnološki atlas Jugoslavije, koja je djelomično obuhvaćala sva pitanja koja bi se mogla postaviti o izgledu, postanku, djelovanju i obrani od nadnaravnih bića, odnosno, u njoj su bila sadržana i pitanja o vjerovanjima koja je postavio Antun Radić u svojoj *Upitnici (Kakvu snagu imadu neki ljudi i Stvorovi kao ljudi)* (Radić 1897:68). Tim pitanjima dodao sam vlastita pitanja o prošlosti svakog sugovornika, odnosno o njegovu obrazovanju, migracijama, religijskoj i nacionalnoj opredijeljenosti, o položaju sela, stupnju izoliranosti i geografskoj okolini te o svim onim parametrima koji bi mi mogli pomoći u istraživanju konteksta samih sugovornika. Uz to, jedno od glavnih pitanja, odnosno namjera, bilo mi je pitati sugovornika što misli o problemu koji istražujem, odnosno, što misli o postojanju nadnaravnih bića kako bi što točnije shvatio je li riječ o vjerovanju. Primjerice, troje različitih sugovornika iz različitih, ali međusobno ne jako udaljenih lokaliteta, svjedočilo mi je o istom pokojniku kojemu su ukućani rezali tetive da se ne povukodlači, zatim nekoliko sugovornika je tvrdilo da otac nije kaznio sina kojeg su otele vile jer se bojavao sinovih moći i kazne vila te, konačno, znatan broj sugovornika spominje paniku ljudi zbog navodne pojave vukodlaka u selu (Šešo 2009:137,169,171,180). Stoga, u ovim slučajevima smatram da moramo govoriti o zbiljskom vjerovanju pojedinaca koji svojim postupcima upravljaju ponajprije zbog samog vjerovanja u spomenuta bića. Drugim riječima, smatram da u nekim primjerima možemo govoriti o zbiljskim vjerovanjima u spomenuta bića jer ona nisu samo “priče”, ona su element koji pojedince navodi na konkretna ponašanja i radnje. Vjerovanje se očituje u postupcima i ponašanju. Govorimo o ljudima, živim osobama, njihovu ponašanju i odnosu prema nadnaravnomu. No, ovdje valja naglasiti da istražujući tradicijska vjerovanja, o njima ipak saznajemo ponajprije iz pričanja bez kojeg

ne možemo saznati ništa. Pričanje o nadnaravnim bićima tako će uvijek stvarati okvir, obrazac, kontekst kojem će puno značenje dati vjerovanje ili barem pretpostavka u mogućnost vjerovanja u nadnaravna bića o kojima se priča. S druge strane, vjerovanje u nadnaravna bića ne možemo shvatiti bez apriornog shvaćanja konteksta u kojem je vjerovanje nastalo, a ono uvijek nastaje iz mehanizama konstruiranih pričanjem.

Podjela sugovornika prema načinu izjava i odnosu prema vjerovanju u nadnaravna bića

1. Ne poznaju nadnaravna bića tradicijskih vjerovanja – pripadnici urbanih i turističkih središta

Prva skupina sugovornika obuhvaća one stanovnike koji u razgovoru nisu pokazali nikakvo poznavanje ni bliskost s vjerovanjem u nadnaravna bića. Štoviše, na pitanje o nekom od nadnaravnih bića pokazali su nevjericu i čuđenje jer nisu čuli niti im je poznato da u ispitanim krajevima postoje vjerovanja u nadnaravna bića. Takvo nepoznavanje vjerovanja u nadnaravna bića u intervjuiranih sugovornika lako se može objasniti sljedećim podatkom: za sugovornike koje ubrajamo u ovu skupinu karakteristično je da žive u urbanim sredinama unutrašnjosti ili su iz kraja koje gravitira većem središtu, ovdje Drnišu. Trojica sugovornika tako dolaze iz Siverića, jedan iz Drniša, a dvojica iz Lukara pokraj Oklaja (blizu Drniša). Ako tomu pridodamo informaciju kojom su mi sugovornici iz Siverića pokušali objasniti svoje nepoznavanje teme, cijela problematika postat će nam još jasnija. Riječ je o tome da je kraj oko Drniša, posebice Siverić, već niz godina svojevrsno tranzitno i gospodarsko središte unutrašnjosti Dalmacije. Već je 1834. godine započela organizirana eksploatacija mrkog ugljena, prvo u Siveriću, a zatim u okolnim mjestima Petrovcu, Velušiću, Širitovcima i Kljacima. Ubrzo je izgrađena i željeznička pruga (1873.), koja je Siverić spajala sa Šibenikom, a 1925. Siverić je preko Knina spojen sa Splitom i Zagrebom. Ubrzana industrijalizacija kraja rezultirala je dotokom ljudi drukčijih kulturnih predznaka i ponajprije industrijski orijentiranih. Tijekom stoljeća i po na taj su prostor dolazili Talijani, Nijemci, stanovnici Bosne i Hercegovine te drugih područja kako bi sudjelovali u masovnoj eksploataciji ugljena, stvarajući tako industrijsku regiju. Prema tome, kao što su mi objasnili i sami sugovornici, “u ovim krajevima nema već dugo nik’o ‘ko bi znao pričati te stare priče” (Mate Ramljak).² Tim slijedom stanovnicima okolice

² Detaljan popis sugovornika, ispunjene upitnice i transkripti intervjua pohranjeni su u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom NZ 195.

Drniša nisu poznata ni nadnaravna bića ili, u najmanju ruku, nisu u fokusu njihova razmišljanja.

Možda treba istaknuti da, iako je poprilično delikatno govoriti o nužnoj povezanosti vjerovanja u nadnaravna bića sa stupnjem izoliranosti ili gospodarskog razvitka, takva pretpostavka ipak traži propitivanje. S jedne strane, ne možemo govoriti o izoliranosti i lošem gospodarskom napretku mladih koji o nadnaravnim bićima razglabaju preko interneta dok s druge strane, kao što nam pokazuje primjer Drniša i Siverića, u urbanim dijelovima unutrašnjosti Dalmacije vjerovanja u nadnaravna bića nisu više “aktualna”, o njima se ne zna, ili se ne govori, ili su u rapidnom zamiranju. Jednako tako, ako zavirimo, koliko je to moguće, u kulturu priobalnih naselja i gradova, spoznat ćemo da, za razliku od unutrašnjosti, u tom dijelu puno manje nalazimo tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića. Obala je, kao i Siverić, tijekom stoljeća doživjela brojne gospodarske i kulturne promjene. Turizam, fluktuacija stanovništva, dodir sa strancima i ostali prometno-gospodarski parametri učinili su taj dio Dalmacije udaljenim od tradicijskih vjerovanja. No, još nešto treba spomenuti pri definiranju te skupine. Upravo zbog miješanja stanovništva u urbanim i priobalnim naseljima Dalmacije moguće je da su u tim područjima prisutna neka vjerovanja u nadnaravna bića poput patuljaka u rudnicima u koje su vjerovali njemački rudari naseljeni u Siveriću. Stoga ostaje otvorena mogućnost da se u nekim urbanim sredinama, ponajprije onima koje su tijekom povijesti bile snažnije naseljavane inozemnim stanovništvom, mogu naći vjerovanja u bića koja nisu bila obuhvaćena mojom upitnicom usredotočenom na domaća tradicijska vjerovanja.

2. Potencijalni sugovornici suzdržani skepticizmom

Udaljimo li se iz okolice Drniša, u kojoj je evidentno da je stoljetna industrijalizacija odmaknula stanovništvo od razmišljanja o tradicijskim vjerovanjima, sučeljavamo se s prostorom u kojem ćemo susresti stanovnike kojima su nadnaravna bića itekako poznata.

Među one kojima su poznata ubrajamo i skupinu sugovornika koji izjavljuju da su čuli za nadnaravna bića poput vještica, vukodlaka, mōra i vila. Najčešće tvrde da su u to vjerovali stariji ljudi, ali odmah ističu da o tome osobno ne znaju ništa. Za tu je skupinu karakteristično što su u njoj pripadnici svih ispitanih regija i mjesta, što nam govori kako bi u unutrašnjosti Dalmacije upravo taj ispitani korpus trebao biti reprezentativan i predložiti stvarno stanje na terenu danas. Ako u svakoj ispitanoj regiji i mjestu najveći broj sugovornika tvrdi da ne zna ništa o temi koju istražujemo, ali da se sjeća da se o tome nekad pričalo, onda možemo zaključiti kako danas u unutrašnjosti Dalmacije ljudi više ne znaju ništa o nadnaravnim bićima i da sve to pripada nekim prošlim vremenima. Međutim,

treba napomenuti da je s gotovo svim sugovornicima iz te skupine nakon prvog pitanja završio intervju, odnosno nije se nastavilo ispunjavanje upitnice i stoga ne možemo sa sigurnošću govoriti o njihovu stvarnom poznavanju nadnaravnih bića. O spomenutoj temi više nisu željeli razgovarati, zaključivši da mi više ne mogu pomoći. Opravdavali su se da su pomalo u žurbi i neka idem u neko drugo selo gdje ima starijih ljudi. Često su me pritom zaista uputili određenim osobama u drugim selima, po mogućnosti što starijima, koje bi se mogle sjećati što se nekad vjerovalo o nadnaravnim bićima.

Što bi se dogodilo i što bismo saznali od pripadnika te skupine da se intervju eventualno nastavio, ne možemo reći. Međutim, sljedeći primjer mogao bi nas uputiti na propusnost te skupine, odnosno na to da, iako su sugovornici na početku tvrdili da ne znaju ništa o tome, ipak su u kasnijim situacijama pokazali da su poprilično upoznati s vjerovanjima u nadnaravna bića te da bi u eventualnom intervjuu pripali u neku drugu skupinu. Naime, u selu Vinovu Gornjem u Dalmatinskoj zagori prvi sugovornik Jakov Kulušić izjavio je da ne zna ništa o nadnaravnim bićima i uputio me u kuću starijeg suseljana Jokca Ivića. Nakon nekog vremena u kući se pojavio i Jakov Kulušić te je nakon nekoliko minuta promatranja i slušanja razgovora, u kojem je Jokac Ivić slikovito opisivao vile i vukodlake, zaključio da i on poznaje i zna brojne informacije o nadnaravnim bićima te, štoviše, da je i sâm bio sudionikom brojnih susreta s mòrama i vilama.

Taj primjer pokazuje spomenutu propusnost skupine u koju ubrajamo sugovornike koji osobno ne znaju ništa o vjerovanjima u nadnaravna bića, ali su o njima čuli i znaju za njih. Iako ih prema njihovoj izjavi svrstavamo u tu skupinu, treba naglasiti kako njihovo osobno poznavanje teme možda nadilazi njihovu prvotnu izjavu. Uz to, svakako treba uzeti u obzir i niz drugih čimbenika koji su zasigurno doveli do izjave sugovornika o vlastitu nepoznavanju teme. Jedan od njih je strah i nepovjerenje prema ispitivaču koji se zanima i zadire u delikatne teme poput nadnaravnih bića. Također ne treba zanemariti i subjektivni stav ispitanika koji na prvi spomen nadnaravnih bića temu smatra deplasiranom i, premda o njoj ponešto ili podosta zna, ne smatra svrsishodnim o njoj govoriti dok se, kao u navedenom primjeru, ne stvori pogodna atmosfera u kojoj se mogu iznositi vlastita stajališta i spoznaje. Na kraju, dakako, treba razmotriti i samu istinitost tvrdnji sugovornika, odnosno da su zauzeti poslom ili da jednostavno o temi ne znaju dovoljno da bi se upuštali u razgovore s nekime tko zapisuje ili snima sve što se govori.

Sumirajući profil pripadnika te skupine, treba naglasiti da se u nju ubrajaju osobe s kojima intervju zapravo nije bilo i stoga ne možemo sa sigurnošću govoriti o njihovu konačnom poznavanju teme. Međutim, njihova nevoljkost i zatvorenost, kao i izjava o nedovoljnom poznavanju vjerovanja u nadnaravna bića, ne znače da ne postoji procijep kroz koji bi se moglo doći do bogatih podataka o njihovu poznavanju, vjerovanju i odnosu prema nadnaravnim bićima. Tomu u prilog ide i vlastiti komentar na dio korpusa koji je prikupila Mirjam Mencej.

Ona se, istražujući vjerovanja u vještice u zapadnoj Sloveniji, u nekoliko navrata našla u situaciji jednakoj onoj iz Vinova Gornjeg, odnosno nakon što su joj sugovornici u početku tvrdili da ne znaju ništa o vješticama, nakon nekoliko minuta razgovora ustanovilo se da su s njima imali osobna iskustva. Takvu situaciju Mencej objašnjava strahom pripadnika ruralnih sredina suočenih s pripadnicima “intelektualne elite” koji najčešće dolaze iz gradskih, odnosno potpuno drukčijih okruženja. Pritom sugovornik negira postojanje i vjerovanje u nešto što bi ga odmah, u očima istraživača, svrstalo u smiješne, zaostale, lakovjerne i primitivne ljude (Mencej 2006:27,33).

Premda u ovom trenutku ne možemo znati koje bismo rezultate dobili jer se većina mojih intervjuja nije nastavila s pripadnicima te skupine, ipak možemo zaključiti da smo dodirnuli važan korpus koji pokazuje izvjesnu rasprostranjenost poznavanja teme o nadnaravnim bićima u unutrašnjosti Dalmacije.

3. Izjave s jakom autocenzurom i racionalizacijom proisteklom iz etno-političkih problema

Spomenuta poroznost prethodne skupine uvodi nas dijelom u treću skupinu sugovornika koja obuhvaća pojedince koji su na pitanje o poznavanju nadnaravnih bića izjavili da ne žele o tome pričati, pri čemu su naglasili (ili pokazali) da o svemu što se ispituje dosta znaju, ali jednostavno ne žele govoriti. Ekstreman primjer dolazi iz sela Zelića pokraj Žegara u Bukovici, gdje su me ljudi uputili na Cuju Zelić, koja, navodno, jako puno zna o nadnaravnim bićima. Međutim, sugovornica je nakon pitanja o vilama, vukodlacima, vješticama i mörama izjavila da jednostavno ne želi odgovarati jer da se to “ne smije”. Uzastopno je ponavljala “ja o tome dosta znam, ali neću pričati”. Sumnjičavo je ispitivala tko sam i zašto se zanimam za te stvari, odakle dolazim i čime se bavim. Nakon ispitivanja ostala je pri svojem da ne želi pričati. Intervju zbog njezine nesprenosti da priča o tome, dakako, nije cjelovit. Međutim, kad sam se okrenuo da ću otići, spomenula je da se ovdje vratila živjeti u miru, da je bila u Beogradu i sad kad je ovdje, ne želi ništa pričati! Dok sam odlazio, za mnom je dovikivala: “Na Velebitu žive vile i samo one znaju da je 7777 vrhova velebitskih!” Kad sam se okrenuo da mi ponovi i objasni što je upravo izrekla, nanovo je ponovila: “Ja o tome znam, ali ne želim pričati.”

U tom je primjeru evidentan primaran strah od nepoznatog ispitivača koji hoda selom i ispituje ljude. Raspitujući se o mojim osobnim podacima, namjerama i svrsi ispitivanja, možemo zaključiti da i ta sugovornica, jednako kao i pripadnici prethodne skupine, nije voljna pripovijedati pred pripadnikom “intelektualne elite”. Međutim, pored straha na vidjelo je izbijala i velika želja da o temi koja se ispituje, a o kojoj očito poprilično zna, želi pričati, ali se ustručava kako se ne

bi upustila u eventualne opasne razgovore sa sumnjivom osobom. Jedino kada se osjeća sigurnije, odnosno kada se “potencijalna opasnost” udaljava, sugovornica počinje pričati o temi koja se ispituje, ali već u idućem trenutku, kada se ispitivač okreće i postavlja izravna pitanja, ona zastaje i ponovno uspostavlja polje šutnje i nijekanja.

Ta složena situacija bi se mogla objasniti na više načina i kroz više gledišta. Jedno je svakako ono Linde Dégh, koja ističe da vjerovanja (u nadnaravna bića) ostaju skrivena u svijesti pojedinca sve dok ih neka situacija ne prizove u život (Dégh 1996:36). Slično smatra i francuska etnologinja Jeanne Favret-Saada, koja piše kako je potrebna pogodna okolnost u kojoj bi narativ mogao zaživjeti i u kojoj bi dobio konačno značenje. “Narativi ne smiju isprovocirati nikakva pitanja; slušatelj jednostavno mora biti fasciniran. Ako ipak nešto prozbori, to mora biti samo zato da se nastavi s novim i sličnim narativima koji bi pobudili jednak stupanj fasciniranosti. Stoga (...) ako pripovjedač zašuti, to samo znači da je slušatelj omeo pažljivo konstruirane sekvence njihovih narativa, da je počeo propitivati njihovo značenje i uzeo ga zdravo za gotovo” (Favret-Saada 1980:77). Drugim riječima, ono što se dogodilo u zaseoku Zelićima u Bukovici, može se protumačiti na sljedeći način: sugovornica Cuja Zelić, koja se primarno pribojavala bilo što reći pred pripadnikom “intelektualne elite” kako ne bi ispala nazadna (Favret-Saada 1980:4, Mencej 2006:33), ipak pokušava konstruirati pogodnu situaciju u kojoj bi dala odgovor koji se od nje traži. Čini to tako da se oprezno raspituje o slušatelju koji nije “dostojan” biti uvučen u delikatnu sferu pripovijedanja. Odgovori slušatelja nisu je zadovoljili da otpočne pripovijedanje i čini se da od svega neće biti ništa. Ipak, kad je slušatelj na odlasku, sugovornica mu “daje priliku” i testira ga spominjući sekvencu iz repertoara koji ih oboje zanima. Ali, slušatelj griješi. Umjesto da samo nastavi slušati ili da nekom sličnom sekvencom pobudi daljnje narative, on počinje postavljati pitanja i pokazuje da nije upoznat s dodirnutim diskursom. Time je njihov susret zaključen. Sugovornica ponovno izjavljuje da ne zna ništa i ne želi više govoriti o spomenutoj temi jer je uvidjela da sugovornik nije “upleten” i da bi ju mogao pogrešno (negativno) protumačiti (vidi Favret-Saada 1980:42–43).

Za shvaćanje navedene situacije razvidno je da se u njoj zaista može primijeniti teza o delikatnom konstruiranju i održavanju narativa, koju spominju Dégh i Favret-Saada. Međutim, potrebno je uzeti u obzir i neke druge parametre koji pridonose shvaćanju navedene situacije, kao i mnogih sličnih s terena. Naime, spomenuti primjer dolazi iz Bukovice, u kojoj se uz sela s hrvatskim stanovništvom nalaze i ona sa srpskim stanovništvom, kakvo je i selo sugovornice Cuje Zelić. Još je zanimljivije što se u Bukovici gotovo u svim selima nalaze stanovnici koji su tijekom Domovinskoga rata bili prognani ili su izbjegli, a danas ponovno žive u svojim selima kao povratnici.

Takva situacija na terenu imala je dvojake implikacije u izjavama o vjerovanjima u nadnaravna bića. Ako se vratimo na izjavu Cuje Zelić u kojoj kaže da je živjela u Beogradu i da se ovdje vratila živjeti u miru, možemo zaključiti da u kontaktu sa sugovornicima ujedno dodirujemo i specifični političko-etnički problem Bukovice. O čemu je riječ? Obilazeći brojna sela Bukovice, istražujući vjerovanja u nadnaravna bića, zapravo istražujemo odnos ljudi prema nadnaravnom, što je samo za sebe vrlo delikatno. U Bukovici (i drugim ratom zahvaćenim područjima na kojima danas žive povratnici) stvar je još osjetljivija ako se odnos čovjeka prema nadnaravnom istražuje među ljudima koji su došli živjeti “u miru”. Ako sugovornici na “neproblematičnim” prostorima često odgovaraju da ne vjeruju ili ne žele pričati o tom problemu da ne bi bili smatrani nazadnima, primitivnima, smiješnjima ili praznovjernima, kako onda ne bi u svojim nijekanjima bili još odlučniji sugovornici s “problematičnog” prostora na kojem se pokušava ponovno stvoriti ili očuvati suživot nedavno zaraćenih skupina? Takav se stav nedvojbeno vidi i u sugovornice Cuje Zelić, koja je na samom početku razgovora izjavila da se o tome “ne smije pričati”. Sličan su stav iskazali i srpski povratnici u zaselku Mitrovićima pokraj Žegara, koji su s vidnim nepovjerenjem izjavili: “Nema toga, mi ovdje samo uzgajamo šarenu kozu.” Kod sugovornika Milodraga Vukanca u Vukancima, također pokraj Žegara, isto je bilo razvidno da o vjerovanjima u nadnaravna bića ne bi trebao pričati kao Srbin povratnik. Stoga mi je u svojoj kući pred ukućanima potanko objašnjavao da takvih stvari među povratnicima nema te mi je naširoko objašnjavao tešku situaciju koja ih je zatekla tijekom i nakon Domovinskoga rata. Međutim, nakon što sam krenuo prema automobilu, sugovornik je izašao iz kuće i krenuo za mnom vidno zainteresiran za ispitivanu temu. Uvjeren da je daleko od ukućana, počeo mi je vrlo slikovito objašnjavati i pričati o vukodlacima, mörama i vješticama koje su neki ljudi vidjeli prije rata. U svojim izjavama, s druge strane, često se koristio autocenzurom i završavao rečenice “nema više toga, to su budalaštine” ili “to su vjerovali bolesni ljudi” te se ograđivao od svega što govori i tako je vjerojatno utjecao na vlastiti osjećaj da ne govori ništa što bi kompromitiralo njegov status mirnog povratnika.

O nadnaravnim bićima u Bukovici znaju, ali ne žele pričati ni Hrvati. Naime, u zaselku Zrilićima pokraj Bruške Nikola Zrilić je pričao o vilama i tajanstvenom kamenju koje je iz vedra neba padalo na seoske ulice. Međutim, nakon nekog vremena, kada smo igrom slučaja dotaknuli pitanje gdje u okolici žive Hrvati, a gdje Srbi, nije više želio odgovarati na pitanja o nadnaravnim bićima. Zaključio je da toga više nema i da vjeruje da toga nikad nije bilo, odnosno, istaknuo je da on sam nikad u to nije vjerovao jer je Hrvat, katolik i ide u crkvu. Nakon toga me upitao: “A je l ima toga u Zagrebu? Nema? E nema toga ni ovdje.”

Iz navedenih primjera bismo mogli zaključiti da u delikatnoj, nazovimo je političko-etničkoj, situaciji među povratnicima u Bukovici autocenzure u izjavama o vjerovanjima u nadnaravna bića nadilaze spomenutu bojazan od pogrešnog in-

terpretiranja. Drugim riječima, u Bukovici sugovornici pribjegavaju autocenzuri ne samo zbog skeptičnosti da će pripadnik “intelektualne elite” o njima suditi kao o nazadnima i praznovjernima nego da će o njima suditi kao o nazadnim i praznovjernim povratnicima Srbima ili povratnicima Hrvatima. Stanovnici i jedne i druge etničke pripadnosti nastoje ne ostaviti negativan dojam u bilo kojem smislu pa tako ni u vlastitom “nazadnom” pogledu na vjerovanja u nadnaravna bića koji stoga često poprima oblike negacije ili autocenzure.

Uz navedena negiranja ili autocenzuru još je nešto bilo karakterističnije za Bukovicu nego za druge ispitane regije u unutrašnjosti Dalmacije. Riječ je o težnji racionalizaciji problema. Tako je već spomenuti Milodrag Vukanac u svim primjerima, osim spominjanja da “toga više nema” i da su to “sve gluposti”, često pokušavao naći i neko logično objašnjenje. Tako je za vjetar, za koji se vjeruje da nastaje kada se pojavljuje vukodlak, tvrdio da je to vjetar koji obično nastaje prije bure i lomi granje što plaši ljude. Pojavu vukodlaka, pak, vidi u želji pojedinaca da straše suseljane, mnoge susrete s vilama objašnjava pijanstvom i tako dalje. Kako mi je sâm rekao, o svemu tome razmišljao je za vrijeme izbjeglištva u Beogradu i Novom Sadu, kad je imao prilike čitati knjige Ericha von Dänikena i Carlosa Castanede i kada se suočio s teškim radom smetlara.

Međutim, osim Milodraga Vukanca i drugi su sugovornici u Bukovici bili izrazito skloni racionaliziranju vjerovanja u nadnaravna bića ili drugih nadnaravnih pojava. Janja Genda iz Medviđe objašnjavala je da na priviđenja utječe umor, Marta Đodan iz Gornje Bruške, iako je pričala da je i sama vidjela mòru, tvrdila je da se zapravo radilo o visokom tlaku i poremećaju spavanja. Svim sugovornicima je, s druge strane, zajedničko da su nekoliko godina za Domovinskoga rata proveli u većim urbanim središtima poput Beograda, Novog Sada, Banje Luke ili, pak, Zadra, Zagreba ili Biograda, kad je riječ o hrvatskim prognanicima. Jesu li svi u izbjeglištvu čitali Ericha von Dänikena i Carlosa Castanedu ne možemo znati, ali je znakovito da se u toj skupini nalaze sugovornici koji su skloniji autocenzuri i racionaliziranju problema od sugovornika u drugim ispitanim regijama. Zanimljivo je da se pored autocenzure i racionaliziranja u njih još uvijek u velikoj mjeri mogu naći poprilično slikovite izjave u kojima spominju susret s nadnaravnim bićem. Ipak, izgleda da su političko-društvene katastrofe poput Domovinskoga rata i prognaništva u ovoj skupini/regiji vjerovanja u nadnaravna bića rapidno otklonile i usmjerile prema negaciji. Premda se izjave o nadnaravnim bićima još uvijek mogu naći u određenog broja stanovnika te regije, izgleda da su zbog novonastalog stanja na terenu takve izjave počele biti “neprimjerenima”. Ako se Ivan Lozica jednom, pomalo šaljivo, zapitao “mogu li demoni biti politički nepoćudni, mogu li čak i oni biti žrtve etničkog čišćenja?” (Lozica 2002:43), na ovome mjestu možemo, u neku ruku, odgovoriti potvrdno. U Bukovici vjerovanja u nadnaravna bića očito postaju nepoćudna, o njima se izbjegava govoriti, niječu se i prešućuju da se ne bi iskrivio pogled na njihove nositelje. Ako se gdje god i

pojave vjerovanja o nadnaravnim bićima, ona će biti racionalizirana radi stvaranja “korektne” slike o njihovim nositeljima, ali i stoga što su njihovi nositelji, za izbivanja iz matičnih mjesta, vjerojatno stvorili “korektan” odmak od njih.

4. Skupina “tradicionalista”

Sljedeću skupinu čini najveći broj sugovornika s kojima je intervju proveden do kraja. U njoj se nalaze sugovornici koji su na postavljena pitanja odgovarali brojnim podacima kojih su se mogli sjetiti. U gotovo svakom ispitanom mjestu unutrašnjosti Dalmacije postojali su sugovornici koji su slikovito opisivali vjerovanja u vile, vještice, mòre i vukodlake. Opisivali su kako izgledaju nadnaravna bića, kako nastaju, što čine, kako se obraniti od njih, kako se nazivaju, prepričavali su priče o nadnaravnim događajima i slično. Repertoar koji sugovornici te skupine nude gotovo da su preslikani opisi vjerovanja kakvi se mogu naći u *Zborniku za narodni život i običaje* ili u pričama koje je na istome području skupila Maja Bošković-Stulli prije nekoliko desetljeća (vidi Bošković-Stulli 1967/1968:392-408).

Uza sam sadržaj, jednak je bio i diskurs pričanja, odnosno, sugovornici su najčešće govorili da su takva bića susreli ili se neka nadnaravna manifestacija dogodila nekom njihovom susjedu, rođaku ili poznaniku te pritom često spominju točna imena i mjesta gdje se što dogodilo. Međutim, uvijek se naglašava da se to dogodilo u neka “prijašnja vremena” te se dodaje refren “je l’ to bilo ili nije, ne znam”. Na pitanje vjeruju li oni sami u neko od spomenutih bića, gotovo uvijek će se ograditi i reći da zapravo ne vjeruju, ali ističu da tu nečeg ima. Stoga će, glede istinitosti, rijetko koji sugovornik determinirano reći da su sve to “samo priče”, već će radije reći: “I danas to vjeruju ljudi, ali ja to nisam ništa vjerovao” (Pave Rešetar) ili: “Danas to vjeruju žene i stariji svijet” (Nikola Perković), stvarajući tako dojam o istinitosti postojanja nadnaravnih bića o kojima kazuju. Uz to će često gestikulacijama, mimikom i drugim neverbalnim segmentima pojačavati napetost i vjerodostojnost priče, a nerijetko će iz trećeg prijeći u prvo lice pripovijedanja pa će najednom mòra koja je napadala njegova prijatelja ubrzo postati mòra koju je i sam sugovornik jednom susreo dok je spavao (Marko Mandarić).

Pogledamo li refrene koje sugovornici ponavljaju te uzmemo li u obzir verbalne sastavnice i emocionalni naboj, možemo zaključiti da nije riječ o semiotičkim nego apofantičkim iskazima kojima sugovornici ostavljaju mogućnost da ne govore nužno istinu. Takve primjeri u kojima sugovornici tvrde da su upravo oni vidjeli vilu, da ih je “trla” mòra ili da “tu nečeg ima”, imaju pripovjedačku funkciju napetosti, intrige, uzbudljivosti i konstitutivni su dio žanra mitskih predaja. Riječ je o tome da slušatelj ima dojam da pripovjedač vjeruje u ispričani sadržaj. Često se stoga rabe stvarna imena osoba kojima se to dogodilo, lokaliteti i datumi

(Rudan 2006:96). Prepričavanja o nekome drugome kome se dogodio susret s nadnaravnim često prelaze u prvo lice kako bi priča poprimila što uzbudljivije tonove (Bošković-Stulli 1991:190).

5. Izjave o vlastitom vjerovanju u nadnaravna bića kao odraz nemobilnosti i tradicionalnih profesija sugovornika

U posljednju se skupinu ubrajaju sugovornici za koje je evidentno da još uvijek vjeruju, misle da vjeruju ili jako dobro uvjeravaju da vjeruju u postojanje i manifestacije nadnaravnih bića. Tu skupinu karakterizira pričanje u prvom licu od samog početka i izjave o vlastitom susretu s nadnaravnim bićem. U pričanju je sugovornik krajnje ozbiljan, spominje, kao i u prethodnoj skupini, točna imena, datume, lokalitete. Živo opisuje svaki detalj kojeg se može sjetiti iz svojeg susreta s nadnaravnim bićem. Ne objašnjava, ne racionalizira niti ikako propituje istinitost svoje izjave. Razgovor je pun emotivnog naboja, sugovornici se ponekad čak zaklinju u istinitost izjave te započinju ili završavaju rečenicama poput: “To je istina, živa istina da se to meni dogodilo. To nije laž” (Jokac Ivić) ili: “To ti je tako bilo. To nije 99 posto, to ti je bilo 100 posto” (Jakov Matas) ili: “Ja sam to vidio svojim očima” (Jakov Kulušić). Takve tvrdnje sugovornika svakako ne ostavljaju ravnodušnim. One, među ostalim, nastoje pobuditi napetost, znatiželju i dojam istinitosti u slušatelja.

Pregledavajući terenske bilješke i tražeći elemente koji bi eventualno pokazali neke pravilnosti u izjavama za koje sugovornici tvrde da su stopostotna istina, lako je bilo zaključiti da se takve izjave javljaju u određenog profila sugovornika i na određenim lokalitetima. Za tu je skupinu karakteristično da obuhvaća sugovornike koji u svojim selima žive od rođenja ili su se u selo u kojem se odvijao intervju doselili iz nekog obližnjeg sela, ali se nisu bitno micali (kao npr. povratnici u Bukovicu). Uz to, neki od njih sami kažu da su “sišli s brda” i poslije se naselili u mjestu današnjeg boravišta. Tako je obitelj Kežić, koja danas živi u Staševici u blizini Vrgorca, ponosno više puta istaknula da su tek 1965. godine “sišli s krčevine Kežići, gore na brdu” (Jakovica i Jure Kežić). Pritom ističu da prije nije bilo struje, ceste, telefona i drugih blagodati civilizacije te da je u Kežićima bilo puno više zlih “višćica” nego danas u Staševici. Uz obitelj Kežić u stvarno postojanje nadnaravnih bića uvjeravali su me i Jakov Matas iz sela Matasa u Dalmatinskoj zagori, kojeg su otele vile. Njegova supruga, kao i Ivan Ivić, Jakov Ivić te Jakov Kulušić iz sela Vinova Gornjeg, također u Dalmatinskoj zagori, bili su svi žrtve noćnih napada mōra, a ubijanju vukodlaka prisustvovao je Ivan Tomaš iz Gornjih Brella. Svim tim sugovornicima zajedničko je jedno – tijekom svoga života nikad nisu dulje izbivali iz vlastitog sela. U upitnici pokraj imena svakog od tih sugovornika stoji i podatak da se bavio zemljoradnjom ili stočarstvom, nema završenu srednju,

a ponekad ni osnovnu školu. Nisu bili zaposleni u nekom obližnjem gradu, nego su za život zarađivali radeći poslove koji su ih vezali za matično selo ili obližnje ruralne zajednice. Tako je njihova povezanost s vlastitom sredinom u kojoj su rođeni, u kojoj su radili i u kojoj upravo stare još produbljenija.

Čini se stoga da “najiskrenija” vjerovanja u nadnaravna bića možemo naći kod onih koji tijekom života nisu bili pretjerano orijentirani na svijet izvan matičnog okruženja. Na takav način života (koji ovdje povezujemo sa zbiljskim vjerovanjima u nadnaravna bića) očito je utjecala izoliranost sela i razni povijesni, geopolitički te gospodarski parametri. Nakon Drugoga svjetskog rata, zahvaljujući disperziji industrije i izgradnji prometnica, u gradovima unutrašnjosti Dalmacije i njihovoj okolini došlo je do rasta životnog standarda i većeg stupnja naobrazbe. S druge strane, sela koja su se našla izvan glavnih gospodarsko-prometnih tokova ostala su okrenuta stočarstvu i poljoprivredi te ih karakterizira nizak stupanj osobnog dohotka i radnih kvalifikacija (Štambuk 1982:180). Nedavno izgrađena autocesta kroz unutrašnjost Dalmacije nedvojbeno će u budućnosti promijeniti takvu situaciju i pridonijeti gospodarskom razvoju izoliranih područja i mjesta. Međutim, do kraja mojih terenskih ispitivanja autocesta još nije donijela očekivan gospodarski razvoj i promjene za koje je, dakako, potreban duži niz godina.

Da je gradska sredina, odnosno, deizolacija bitan faktor u racionaliziranju i napuštanju vjerovanja u nadnaravna bića, potvrđuje i spomenuti primjer Bukovice, u kojoj, iako je prometno i gospodarski u sličnoj poziciji kao ostatak unutrašnjosti Dalmacije, stanovnici ne pričaju više intenzivno o nadnaravnim bićima. Kao što sam naveo, takvo je stanje nastalo ponajprije zbog ratnih zbivanja koja su silom utjecala na izoliranost stanovnika. Duže izbjivanje iz matičnih sela i boravak u gradskim okruženjima nedvojbeno je utjecao na odmak stanovnika od “živih” vjerovanja u nadnaravna bića koja su se donedavno mogla naći u njihovoj kraju.

Umjesto zaključka

Konstruiranje novih podjela i isticanje klasifikacija uvijek otvara prostora mnogim pitanjima, kritikama i komentarima. Tako je zasigurno i s navedenom podjelom koja je istraživanje vjerovanja u nadnaravna bića nastojala približiti istraživanjima koja proučavaju sugovornika i kontekst koji oblikuje njegove izjave. Smatram neophodnim istaknuti kako je ponuđena podjela konstruirana na temelju mojih vlastitih pogleda (izgrađenih tijekom terenskih istraživanja) na vjerovanja u nadnaravna bića. Njezin cilj proizlazi iz potrebe da se usredotočimo na sugovornika, tvorca promatranih vjerovanja i da pokušamo iz njegova rakursa shvatiti zašto su informacije o vjerovanju konstruirane upravo onako kako su izrečene. Intervjui su pokazali određene pravilnosti i potaknuli situacije u kojima se objašnjenja nameću sama od sebe. Tako samo podatak o vjerovanju ili nevjerovanju, tvrdnje

o postojanju ili nepostojanju nadnaravnih bića kao i o tome kako je sugovornik izrekao podatke navode da se priuipitamo i odgonetnemo zašto upravo tako? Čak da se ne postavlja pitanje o sadržaju samih izjava, ona nas već načinom kako su izrečena, okolnostima pod kojima su oblikovana i frekventnošću svojeg javljanja upućuju da su vjerovanja u nadnaravna bića pokazatelj određenih društvenih vrijednosti i da je njihova društvena uloga mnogostruka. Takve uzročno-posljedične veze između sugovornika i njegove društveno-političke okoline, što se očituju u njegovim izjavama, pa čak i samim spomenom nadnaravnih bića, nametnule su potrebu za uopćavanjem tih veza i isticanjem pravilnosti koje smo pokušali shvatiti ovom podjelom.

NAVEDENA LITERATURA

- Blécourt, Willem de. 1999. “The Witch, her Victim, the Unwitcher and the Researcher: The Continued Existence of Traditional Witchcraft”. U *Witchcraft and Magic in Europe. The Twentieth Century. The Athlon History of Witchcraft and Magic in Europe*, vol. 6. B. Ankarloo i S. Clark, ur. London: The Athlon Press, 141-219.
- Bošković-Stulli, Maja. 1967/68. “Narodne pripovjetke i predaje Sinjske krajine”. *Narodna umjetnost* 5/6:303-432.
- Bošković- Stulli, Maja. 1991. “Fantastika u usmenoj prozi (kazivanja Srba iz Hrvatske)”. U *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za istraživanje folklor, 160-197.
- Dégh, Linda. 1996. “What is a Belief Legend”. *Folklore* 107:33-46.
- Favret-Saada, Jeanne. 1980. *Witchcraft in the Bocage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodenough, Ward E. 1990. “Evolution of the Human Capacity for Beliefs”. *American Anthropologist* 92/3:597-612.
- Lozica, Ivan. 2002. “Dva demona: Orko i macić”. U *Poganska baština*. Zagreb: Golden marketing, 41-97.
- Mencej, Mirjam. 2006. *Coprnice so me nosile. Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Radić, Antun. 1897. “Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu”. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 2:1-88.
- Rudan, Evelina. 2006. “Authentication Formulae in Demonological Legends”. *Narodna umjetnost* 43/1:89-111.
- Šešo, Luka. 2002/2003. “O krsniku: Od tradicijske pojave u predajama do stvarnog iscjelitelja”. *Studia Ethnologica Croatica* 14/15:23-53.
- Šešo, Luka. 2007. “Vjerovanje u bića koja se pretvaraju u životinje”. U *Kulturni bestijarij*. A. Zaradija-Kiš i S. Marjanić, ur. Zagreb: Hrvatska Sveučilišna naklada, 253-275.

- Šešo, Luka. 2008. *Legende i priče iz Istre*. Pićan: Legendfest.
- Šešo, Luka. 2009. “Nadnaravna bića u kontekstu etnologijskih istraživanja tradicijskih vjerovanja u dalmatinskom zaleđu danas”. Doktorska disertacija. Rukopis Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. NZ 195.
- Štambuk, Maja. 1981. “Sociodemografske promijene i perspektive razvitka sela Biokova”. *Sociologija sela* 77/78:169-181.
- Tooker, Deborah E. 1992. “Identity Systems of Highland Burma: ‘Belief’, Akha Zan, and a Critique of Interiorized Notions of Ethno-Religious Identity”. *Man, New Series* 27/4:799-819.
- “Vukodlak – Let na Drugi Svijet”. 2006. <http://www.blog.hr/print/?id=1621543290>.

“I KNOW ABOUT IT, BUT I DO NOT WANT TO TALK”: TRADITIONAL BELIEFS IN SUPERNATURAL CREATURES IN THE DALMATIAN HINTERLAND

SUMMARY

Recent personal field experience in researching traditional beliefs in supernatural creatures has shown that today, too, stories of and beliefs in fairies, vampires, witches and moras are still relatively present in the Dalmatian hinterland. Such beliefs were customarily in the focus of domestic folkloristic research and were largely studied as verbal utterances of narrators, in which attention was paid to what was said (and how it was said). However, a trend emerged in folkloristics from the 1970s that began to orientate itself to the social context of the narrator and his/her stance towards narrations. Therefore, the author’s own views on the issue of researching the narrator and his/her stance towards the supernatural are offered in this paper, based on recent field research. In that way, the intention has been to contribute to those research studies that emphasise the importance of enquiring into the social context of the narrator, but also to offer an augmentation of domestic (folkloristic) research into belief in supernatural creatures in which that dimension has frequently been overlooked. In other words, domestic papers often mention the fact that we learn about supernatural creatures through kronikate (brief reports), fabulate (stories about a particular event passed on by tradition), and memorate (talking about personal experience in the first person), which indicates that we should concentrate on the form, regularity, manner and type of the narrator’s account. However, since the narrator’s account in interviews always entwines with the context of reality, experience and social structures (of the individual and the group) that give it form, we learn not only about the supernatural creatures through the narration but also about the stance of the narrator towards the supernatural, through which we also arrive at information about the narrator him/herself, his/her environment, lines of thought and aspirations. Therefore, a five-stage division of narrations and narrators is offered in this paper, which is based on the way in which the narrations are delivered and the narrator’s stance towards the supernatural that we observe in the specific situation of conversation with the researcher.

Key words: supernatural creatures, narrators, Dalmatian hinterland, socio-political context